

Дмитро ВЕРТЕЛЕЦЬКИЙ

Археологічні дослідження села Монастир'юк та його околиць. Давньоруський період

Село Монастир'юк Рівненської області знаходиться за один кілометр на північ від Острога, дещо південніше села Розваж (до сільради якого воно й належить). Вдале географічне розташування сприяло заселенню території Монастирка у минулі історичні епохи, що і дало підстави появи в його околицях археологічних пам'яток – культурних залишків стародавніх поселень.

Топографія поселень та городища

Укріплення городища височать безпосередньо над заплавою лівого берега р. Горинь у північній ділянці села Монастир'юк на високому краю плато, яке подається у заплаву у вигляді великого мису шириною 2 км, за 850 м на південний схід від церкви села Розваж.

Монастир'юк-1 знаходиться за 100 м на південний схід від городища на невисокій терасі, між лінією води та краями узвишся, і тягнеться вузькою смугою завширшки 50 м вздовж берега у напрямку городища.

Монастир'юк-2 розташоване за 50 м на північний захід від городища і займає північний край великого мису, на якому лежить село Монастир'юк, де його омиває невеликий потічок, що впадає в Горинь дещо північніше мису. Більшу частину пам'ятки займає підприємство і приватні садиби; також її перерізає дорога Острого – Оженин.

Монастир'юк-3 розташоване смугою на високому березі р. Горинь між центральною районною лікарнею м. Острога і с. Монастир'юк. Його південний край забудований садибами села.

Територія усіх археологічних пам'яток зайнята під приватні городи, щороку розоряються, внаслідок чого руйнуються культурний шар і залишки поселень опиняються на поверхні.

Пам'ятки давньоруського часу

До часу Київської Русі належать укріплення городища і три відкриті поселення довкола нього.

Про наявність в селі Монастир'юк городища згадував О. Романчук у своїй доповіді на конференції у Старокостянтинові, присвяченій літописному Губину [6. С.186.]. Безсумнівно, що це городище відоме місцевим археологам О. Позіховському та О. Бондарчуку.

Городище має велику площадку близької до прямокутної форми, оточену високим валом (3-5 м завширшки), до якої зі сходу примикає ще одна менш

укріплена площадка (рис. 1). В'їзд до центральної площадки знаходився з південного боку. Також наявні сліди додаткового укріплення обривистого берегу річки Горинь. На цьому місці сьогодні збереглися залишки трьох бастіонів круглої форми з невеликими канавками в центрі кожного викопаними півколом. Глибина останніх 0,5 м, але безсумнівно, що вони були значно глибші і з часом затянулися ґрунтом. Двоє бастіонів із західного краю розташовувалися поряд, а один на відстані 20 м від них. Ще за 20 м на схід від останнього помітні сліди подібного бастіону, ймовірно, зруйнованого пізніше. Поряд з ним є невеликий прохід у стінці валу. Якщо це не пізніше руйнування укріплень, зроблене для дороги, то це могли бути ворота середньовічного часу, через які проходив шлях від пристані на річці під західними стінами центрального укріплення до південних воріт. Менша, укріплена площадка збереглась не повністю. Її південний бік зруйнований сучасними будівлями, тому невідомі її точна форма і величина. Центральна площадка на сьогодні зайнята приватною садибою і повністю розорана. Проте на поверхні знахідки давньоруського часу трапляються рідко.

На поселеннях Монастир'юк-1, Монастир'юк-2 і Монастир'юк-3 зібрано значну кількість горщиків, які за формою перерізу слід датувати X – поч. XI ст. [2. – С. 448-449. – рис. 106, 1-10.]. Це відігнуті назовні вінця сформовані у вигляді манжета (рис. 2, 1-5, 29-31; 2, 15-26; 3, 1-23). Вони часто тришарові у перетині, що залежить від слабкості випалу, сірі, або рожеві на колір, з домішками найчастіше піску, рідше – жорстви, слюди, шамоту, обкатаних зерен кварцу. Поверхня їх шерехата на дотик, іноді пориста. Орнаментація складається з хвилястих ліній на плічках (рис. 3, 12, 13), паралельних рядів прямих ліній (рис. 3, 53, 57), зигзагів (рис. 3, 58) або скошених ліній на вінці посудини (рис. 3, 52). Трапилося два фрагменти орнаментованих каплеподібними відтисками на плічках (рис. 2, 14, 28). Знайдено також одне вінце посудини з вертикальним горлом з невеличким валиком на горловині. Такі вироби датуються X-XI ст. [3. – рис. 3, 4; 15. – С. 53. – рис. 79, 47.]. Також трапилося чотири фрагменти ліпних горщиків X ст. (рис. 3, 1-4). До цього ж часу слід віднести три біконічних глиняних пряслиця (рис. 3, 54, 55, 56). Одне з них (рис. 3, 56) темно-сірого кольору, погано випалене, з рівно зрізаною поверхнею, але великою кількістю дрібних ямок в ній. Інше – темно-жовтого кольору, добре випалене, з дещо меншою кількістю ямок. Більш пласкату форму мало ще інше біконічне пряслице (рис. 3, 54), добре випалене з великою кількістю шамоту. Цікавою знахідкою є уламок посудини з вертикальними стінками висотою 2 см і сильно виступаючими закраїнами біля дна, дещо загнутими вгору і заокругленими. Діаметр виробу 12 см (рис. 3, 50). Ймовірно, це був світильник [2. – С. 447. – рис. 105, 1.]. На поселенні Монастир'юк – 1 було

*Археологічні дослідження села Монастир'юк та його околиць.
Давньоруський період*

також знайдено дві мисочки (рис. 3,51,52). Одна білого кольору з домішкою обкатаних зерен кварцу (рис. 3,51). Інша – чорного кольору доброго випалу з орнаментациєю зі скісних ліній (рис. 3,52).

Близько початку XI ст. поселення Монастир'юк-2 і Монастир'юк-3 припинило своє існування, як і більшість поселень в регіоні. Втім городище та поселення Монастир'юк-1 продовжують існувати в XII – поч. XIII ст., про що свідчить колекція кераміки цього часу, яка має аналогії з інших пам'яток [2. – С. 449-450. – рис. 106, 15-20.]. Більшість посудин цього часу мали горизонтально відтягнуті вінця з округлим валиком на кінці, відділеним зсередини від шийки різким переходом (рис. 3, 30-38, 45-48). Цей тип вінця є найбільш поширеним у XII ст. [5. – С. 53. – рис. 79,34. – табл. 4; 1. – рис. 54; 64;65.]. Вони мають переважно сірий, рідше рожевий колір поверхні, рідко з домішками піску у глиняному тісті. Декілька посудин були виготовлені з білої каолінової глини. Орнаментация горщиків складалась з горизонтальних ліній на плічках (рис. 3, 45, 46) або насічок по краю вінця (рис. 3,47).

Інша частина горщиків мала різко відігнуті назвні, іноді потовщені вінця (рис. 3,39-44). Край вінця округлений чи скошений, іноді слабо відтягнутий донизу. Такі горщики відомі з Галицької і Волинської земель та Чорної Русі і датуються XIII ст. [5. – С.53. – рис. 79, 40-46.].

На поселенні Монастир'юк-1 було знайдено цвях зі шлямпою круглої форми.(рис. 3,59). Аналогії відомі з давньоруських поселень та датуються X – XIII ст. [4. – С.141. – рис. 62,9].

До цього ж часу можна віднести точильний брусок квадратний у перетині (рис. 3,60). [4. – С.151. – рис. 16,6; 65,12,13.].

Висновки

Городище належить до найбільш раннього типу, без культурного шару [5. – С. 14.]. Очевидно, воно було общинним городищем-сховищем, не заселеним постійно. Населення, що проживало на селищах поблизу городища ховалось туди у випадку небезпеки [5. – С. 15.]. Під сумнівом залишається питання, чи залишки бастионних укріплень належать до давньоруського часу. Скоріше за все, городище використовувалось як фортеця у пізніший час, і бастиони добудовувались, можливо, у XVI ст. Матеріали з поселень, маючи аналогії на території руських земель, датують їх X – поч. XI ст. Лише городище та поселення Монастир'юк-1 існують у XII – п. пол. XIII ст. (поселення Монастир'юк-1 з перервою у XI ст.).

Література

1. Винокур І. С., Журко О. І., Мегель В. П., Якубовський В. І. Літописний Губин XII-XIII ст. Болохівська земля: За матеріалами археологічних досліджень 1997-2003 рр. До 800-річчя Губина // Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII-XIII ст.). Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 26 червня 2004 р. – К.; Хмельницький; Кам'янець-Подільський; Старостянтинів, 2004. – 164 с.
2. Кучера М. П. Кераміка // Археологія Української ССР. – К., 1986. – т. III. – С. 446-455.
3. Кучера М. П. Кераміка Древнього Пліснеська // Археологія. – 1961. – т. XII. – С. 143-154.
4. Кучінко М.М. Давньоруське городище Вал в Надстир'ї. – Луцьк: Вежа, 1996. – 208 с.
5. Прищепа Б. А., Нікольченко Ю. М. Літописний Дорогобуж в період Київської Русі. – Рівне: Державне редакційно-видавниче підприємство, 1996. – 248 с.
6. Романчук О. Невідоме городище поблизу села Райдужне Острозького району // Літописний Губин в контексті історії Болохівської землі (XII-XIII ст.). Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції 26 червня 2004 р. – К.; Хмельницький; Кам'янець-Подільський; Старостянтинів, 2004. – С. 184-190.

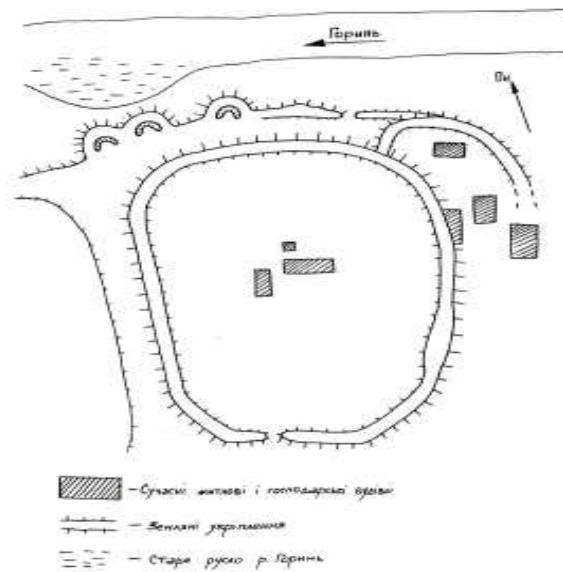

Рис. 1. План-схема городища.

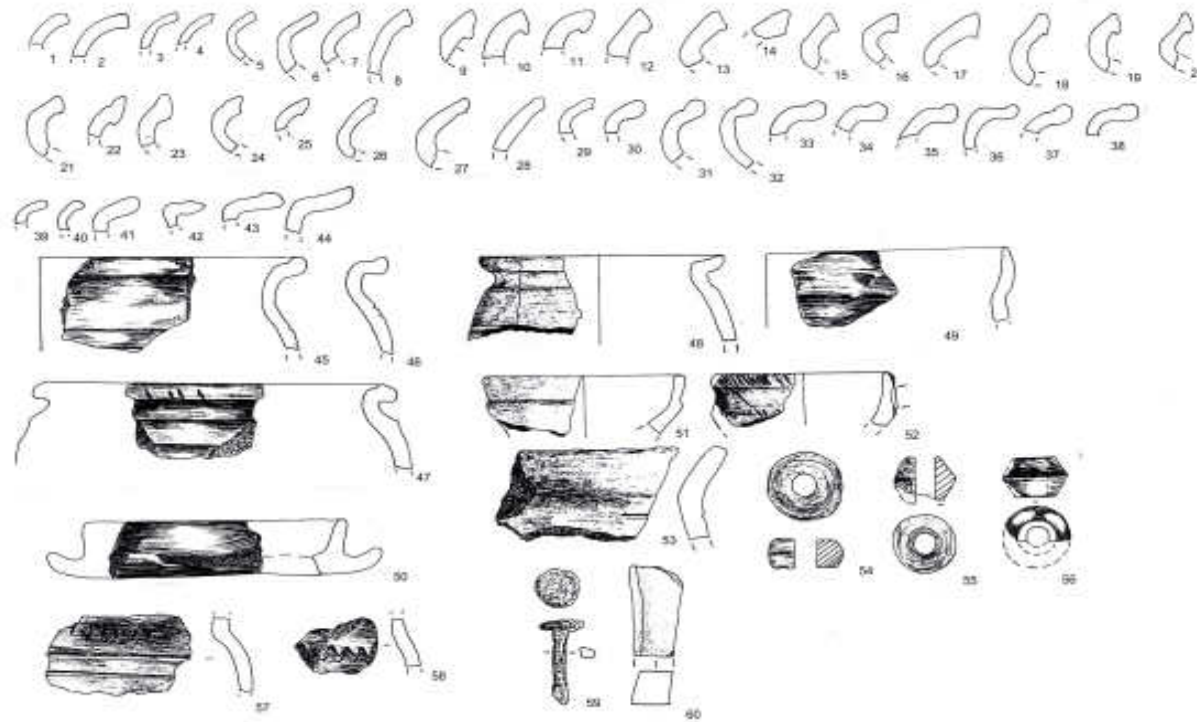

Рис. 2. 1-13. Кераміка з городища; 13-27. Кераміка з поселення Монастир'юк-2;
29-31. Кераміка з поселення Монастир'юк-3.

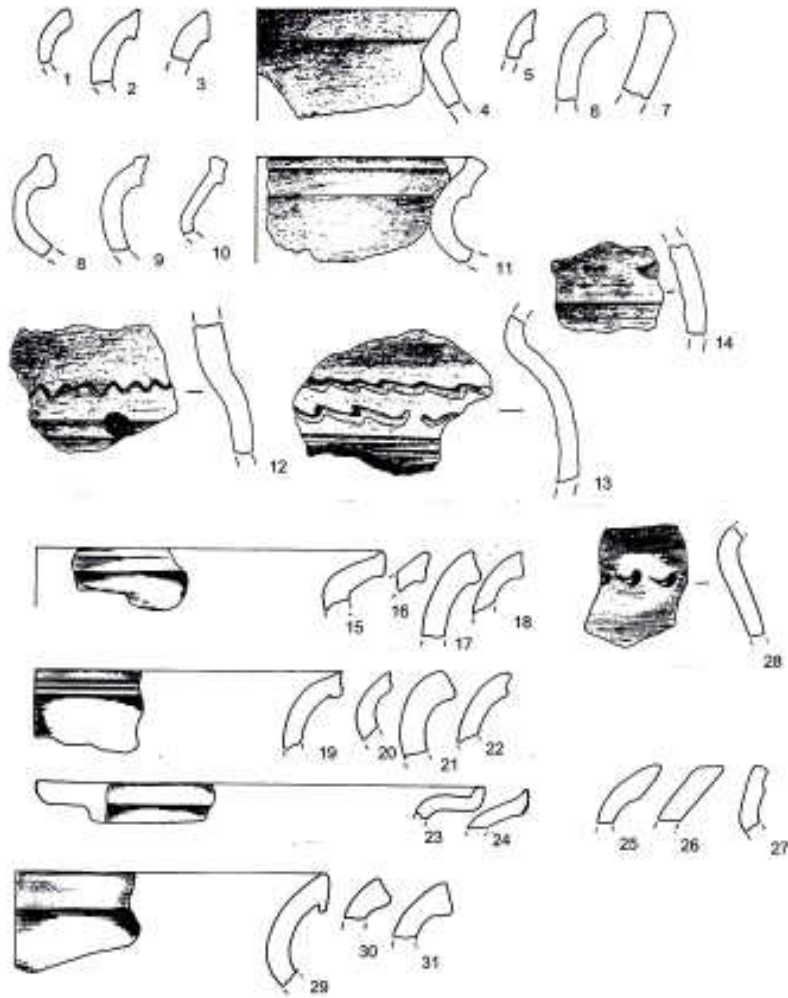

Рис. 3. Матеріали з поселення Монастир'юк-1.